

Załącznik do Uchwały Nr XXXIX/...../06
Rady Powiatu Kościerskiego
z dnia 20 października 2006 r.

**PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
POWIATU KOŚCIERSKIEGO
2006-2009**

Opracowanie:
Iwona Gołębiewska
Powiatowy Konserwator Zabytków

Kościerzyna, październik 2006

Spis treści:

1. Wprowadzenie	
1.1. Wstęp.....	3
1.2. Podstawa prawna opracowania.....	5
1.3. Cele programu ochrony zabytków w świetle ustawy o ochronie zabytków.....	5
2. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego w świetle ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.....	6
3. Zadania samorządu z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego.....	8
4. Zgodność programu opieki z dokumentami krajowymi, wojewódzkimi i powiatowymi	
4.1. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury w latach 2004 – 2013.....	9
4.2. Narodowy Program Kultury: „Ochrona Dziedzictwa Kulturowego” na lata 2004-2013.....	10
4.3. Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2005-2020.....	11
4.4. Zgodność programu opieki nad zabytkami z dokumentami powiatowymi.....	13
5. Formy ochrony dziedzictwa kulturowego w gminach na terenie powiatu kościerskiego.....	14
6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu powiatu kościerskiego	
6.1. Charakterystyka powiatu kościerskiego.....	15
6.2. Historia powiatu kościerskiego.....	15
6.3. Wykaz obiektów z terenu powiatu kościerskiego wpisanych do rejestru zabytków województwa pomorskiego	
6.3.1. Zabytki nieruchome.....	18
6.3.2. Zabytki archeologiczne.....	22
6.3.3. Zabytki ruchome.....	26
6.4. Obiekty o dużej wartości historycznej i architektonicznej – potencjał powiatu.....	26
6.5. Stan utrzymania zabytków nieruchomych.....	28
6.6. Zasoby środowiska naturalnego.....	28
6.7. Turystyka.....	29
7. Analiza SWOT.....	33
8. Cele strategiczne Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2006-009.....	34
9. Zadania, instrumenty wdrażania, źródła finansowania powiatowego programu opieki nad zabytkami powiatu kościerskiego.....	35

1. WPROWADZENIE

1.1. Wstęp

„Dziedzictwo kulturowe stanowi dziś z jednej strony przedmiot ochrony, z drugiej zaś potencjał, który winien zostać wykorzystany dla przyszłego rozwoju”¹.

Powiat kościerski posiada znaczne zasoby dziedzictwa kulturowego i środowiska naturalnego. Ogromną zaletą powiatu jest jego geograficzne położenie: urozmaicony krajobraz, bogaty w lasy i jeziora, zdrowe powietrze i wodę. Wszystko to przyczynia się do rozwoju turystyki.

Świadomość potrzeby ochrony zabytków dla nas i dla przyszłych pokoleń jest coraz powszechniejsza wśród mieszkańców naszego regionu. Jednak nie każdy do końca wie, jak właściwie należy zadbać o zabytek. Dlatego stworzenie programu opieki nad zabytkami przez powiat jest ważnym czynnikiem w upowszechnianiu tej wiedzy i pomaganiu właścicielom zabytków w dbaniu o ich należyty stan i atrakcyjny wygląd. Zabytki nie mogą kojarzyć się z zapuszczonymi budynkami, ruinami, do których nie można wejść. Zabytki – to świadectwo naszej historii, w naszym więc interesie, powinno być zaprezentowanie ich z jak najlepszej strony. Jednocześnie musimy pamiętać, że zabytkami w naszym powiecie są nie tylko budynki, to także całe zespoły zabudowy, takie jak: miasto Kościerzyna czy wsie Juszki, Wąglikowice, Przytarnia, Wiele, Wdzydze Tucholskie. Tutaj zadanie ochrony rozciąga się na całe układy przestrzenne.

Umiejętne zaadaptowanie obiektów zabytkowych (takich jak np. stare budynki magazynowe czy przemysłowe na hotele, pasaż handlowe itp.), a przede wszystkim dbanie o ich dobry stan techniczny (poprzez bieżące remonty i konserwacje) podnosi atrakcyjność nie tylko tych obiektów, ale i całej miejscowości. Wartość turystyczną powiatu mierzy się istnieniem zadbanej zabytków, tworzących niepowtarzalny charakter, przyciągający turystów. Powolne zastępowanie zabytków ich imitacjami lub obiektami nowoczesnymi doprowadzi do utraty turystycznej atrakcyjności naszego regionu. Straci urok przeszłości na rzecz pozbawionych swoistego *genius loci* nowych budynków mieszkalnych, nowych hoteli, nowych pawilonów handlowych.

Duże znaczenie krajoznawcze ma także tradycja kaszubska, która jest kultywowana od wieków przez mieszkańców powiatu. Kaszubi zachowali do dziś swój język i obyczaje oraz mają własną literaturę. Od niepamiętnych czasów przywiązani są do swojej ojczyzny, stworzyli na tych ziemiach barwną, niepowtarzalną kulturę. Kultura kaszubska stanowi trwałą podwalinę kreowania

¹ Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” na lata 2004-2013, Warszawa 2004, s. 41

tożsamości kulturowej regionu i w sposób istotny wzbogaca współczesną wielokulturowość Pomorza.

Wszystkie te czynniki: kultura i tradycja kaszubska, położenie geograficzne oraz zabytki tworzą niepowtarzalny produkt turystyczny, który jest ogromnym atutem powiatu i który stanowi punkt wyjścia w jego rozwoju. Wobec powyższego ważnym zadaniem dla powiatu winno być połączenie promocji środowiska naturalnego z promocją zasobów dziedzictwa kulturowego i kulturą kaszubską.

Program opieki nad zabytkami powiatu kościerskiego stanowi punkt wyjścia do stworzenia możliwości współpracy między powiatem i gminami oraz właścicielami zabytków w celu jak największej dbałości o nasze wspólne dziedzictwo kulturowe, a także wypromowanie go w kraju i za granicą jako atrakcyjny produkt turystyczny.

1.2. Podstawa prawna opracowania

Podstawą prawną niniejszego opracowania jest Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 r., Nr 162, poz. 1568, Dz. U. z 2004 r. Nr 96, poz. 959 i Nr 238, poz. 2390 oraz z 2006 r. Nr 50, poz. 362, Dz. U. z 2006 r. Nr 126, poz. 875).

1.3. Cele programu ochrony zabytków w świetle ustawy o ochronie zabytków

„Program ochrony zabytków powiatu kościerskiego, 2006-2009” ma na celu:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

2. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego w świetle ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje pojęcie zabytku. Jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytki podzielono na grupy. Pierwszą grupą są zabytki nieruchome, do których zaliczają się krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki, a zwłaszcza kopalnie, huty, elektrownie i inne zakłady przemysłowe, cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Drugą grupę stanowią zabytki ruchome: dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcje, numizmaty, militaria, sztandary, pieczęcie, odznaki, medale i ordery, wytwory techniki, materiały biblioteczne, instrumenty muzyczne, wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne.

Trzecią grupą są zabytki archeologiczne: pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany, relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Ochronie mogą podlegać także nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Organami ochrony zabytków są:

- Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków,
- wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Wojewoda, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może powierzyć w drodze porozumienia wykonywanie części kompetencji wojewódzkiego konserwatora zabytków gminom i powiatom, z wyjątkiem prowadzenia rejestru zabytków i wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Ochrona zabytków polega na podejmowaniu przez administrację publiczną działań mających na celu zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie, zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków, udaremnienie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków, przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu

wywozowi zabytków za granicę, kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków, uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Na mocy *Porozumienia z 16.04.2004 r. pomiędzy Wojewodą Pomorskim a Powiatem Kościerskim w sprawie prowadzenia spraw z zakresu właściwości Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku przez Powiat Kościerski* (Dz. Urz. Nr 58 z dn. 14.05.2004 r., poz. 1120) część zadań Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku przejął powiat kościerski.

Formami ochrony są wpis do rejestru zabytków, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku krajobrazowego, ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

3. Zadania samorządu z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na Powiat obowiązek sporządzenia powiatowego programu opieki nad zabytkami. Program opieki przyjmuje rada powiatu po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Następnie dokument ten jest ogłaszany w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Z realizacji tegoż programu zarząd powiatu sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia radzie powiatu. Co cztery lata program ten powinien być aktualizowany.

Organ stanowiący powiatu może udzielić dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

Zadaniem własnym jednostki samorządu terytorialnego jest sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny posiada.

Zadaniem starosty jest ustanawianie, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, społecznego opiekuna zabytków.

Starosta, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie.

Ponadto zadania Powiatu z zakresu kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami wpisane są w ustawę z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 1998 r., Nr 98, poz. 578, tekst jedn. Dz. U. z 2001, Nr 142, poz. 1592, ost. zm. Dz. U. z 2004 r., Nr 214, poz. 1806) w art. 4 ust. 1 pkt 7.

4. Zgodność programu opieki z dokumentami krajowymi, wojewódzkimi i powiatowymi

4.1. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury w latach 2004 - 2013

Misją *Narodowej Strategii Rozwoju Kultury* jest: „**zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów.**” Formułując zadania powiatu w zakresie ochrony dóbr kultury musimy realizować powyższy cel.

Tezy *Narodowej Strategii* zakładają zwiększenie poziomu aktywności na szczeblu regionalnym w sferze kultury. Dotyczy to „umiejętnego wkomponowania zadań z obszarów kultury w plan rozwojowy regionu, przy założeniu, iż rozwój kultury wspiera poprawę jakości potencjału regionu w dziedzinie kapitału intelektualnego oraz kapitału społecznego. Przygotowanie regionów (władz samorządowych i partnerów społecznych oraz instytucjonalnych) do tej aktywności jest ważne dla pozyskiwania funduszy Unii Europejskiej (w tym i z edycji INTERREG), także w kontekście następnego okresu programowania na lata 2007–2013”².

W założeniach Państwo Polskie powinno być partnerem dla jednostek samorządu terytorialnego i wspólnie z nimi kształtować kulturę w regionach. Do tego celu „niezbędne jest zinstytucjonalizowanie platformy współpracy pomiędzy państwem a samorządami, a także w większym stopniu wykorzystanie możliwości tworzenia i prowadzenia wspólnych instytucji i wspólnych inwestycji w sferze kultury. Samorządy terytorialne powinny zyskać większą motywację w kształtowaniu instytucjonalnego zaplecza dla rozwoju kultury, w tym do wypełniania założonych w lokalnych strategiach rozwoju celów w sferze kultury, a rola państwa powinna sprowadzać się do badań naukowych i monitorowania tej sfery oraz do skutecznego zapobiegania sytuacjom kryzysowym. Jednocześnie Minister Kultury powinien posiadać odpowiednie środki na sprawowanie mecenatu nad działalnością instytucji kultury oraz instrumenty o charakterze motywującym, za pomocą których możliwa będzie realizacja polityki kulturalnej państwa w regionach”³.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury wskazuje bardzo ważną przemianę w kształtowaniu podejścia do sposobów ochrony dziedzictwa kulturowego. Współczesna ochrona zabytków powinna skupiać się na aktywnym działaniu ze względu na „rosnące znaczenie powiązania kultury z rozwojem gospodarczym i

² *Narodowa Strategia Kultury*, s. 112-113

³ *Narodowa Strategia Kultury*, s. 114

dochodami regionów”. Elementy naszej spuścizny kulturowej powinny zostać wykorzystane dla podjęcia działań w kształtowaniu zintegrowanych produktów turystycznych.

Strategicznymi obszarami w okresie programowania 2004–2013 są m.in. ochrona dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie ochrona i rewaloryzacja zabytków⁴.

Rolą Ministra Kultury oraz jednostek samorządu terytorialnego jest motywowanie społeczności do partycypacji w funkcjonowaniu sfery kultury, w tym do dobrowolnego udziału w finansowaniu instytucji i wydarzeń kulturalnych oraz twórców za pomocą stworzonych narzędzi podatkowych. W tym celu Minister Kultury i samorządy powinny rozszerzyć obowiązki odpowiednich komórek swoich urzędów w zakresie promocji społecznej odpowiedzialności obywateli za kulturę (wspólne kampanie promocyjne, powstawanie społecznych paneli eksperckich i ciał doradczych związanych z możliwością pozyskania dodatkowych funduszy na kulturę w regionach).

W związku z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej w równym stopniu zadaniem Ministra Kultury, jednostek samorządu terytorialnego i instytucji kultury staje się pozyskanie środków na kulturę z funduszy strukturalnych oraz innych środków Unii Europejskiej. W tym celu Minister Kultury i samorządy powinny zapewnić odpowiednie środki na wkład własny do projektów realizowanych w sferze kultury.

Celem cząstkowym w *Narodowej Strategii Rozwoju Kultury* jest m.in. zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków⁵.

Jednostki samorządu terytorialnego zostały określone jako partnerzy w finansowaniu wdrażania *Narodowej Strategii Kultury*.

4.2. Narodowy Program Kultury: „Ochrona Dziedzictwa Kulturowego” na lata 2004–2013

Narodowy Program Kultury „*Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego*” jest dokumentem służącym wdrożeniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury w latach 2004 – 2013 w sferze spuścizny kulturowej Polski, stworzonym przez zespół ekspertów przy Ministrze Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Jego celem jest poprawa stanu i dostępności zabytków poprzez:

- a) tworzenie warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków,
- b) kompleksową rewaloryzację zabytków i ich adaptację na cele społeczne,

⁴ *Ibidem*, s. 115

⁵ *Narodowa Strategia Kultury*, s. 114-115

- c) zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości,
- d) tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
- e) promocję polskiego dziedzictwa kulturowego w Polsce i za granicą,
- f) wzmocnienie zasobów ludzkich w sferze ochrony zabytków,
- g) podnoszenie świadomości społecznej dotyczącej dziedzictwa kulturowego,
- h) zabezpieczenie zabytków i archiwaliów przed nielegalnym wywozem za granicę⁶.

Narodowy Program Kultury wskazuje możliwości finansowania ochrony dziedzictwa kulturowego ze środków publicznych: z budżetu Ministra Kultury, jednostek samorządu terytorialnego oraz funduszy strukturalnych, np.: Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego - jego możliwości dla sektora kultury dotyczą przede wszystkim tworzenia, modernizacji i rozwoju infrastruktury w tym obszarze, w tym rewaloryzacji i adaptacji obiektów stanowiących dziedzictwo kulturowe lub przemysłowe. Odnosi się to przede wszystkim do tworzenia centrów kulturalnych, traktowanych jako miejsce spotkań i odgrywających znaczną rolę w wymianie kulturalnej oraz otwarciu się regionu na zewnątrz. Szczególną kategorią w infrastrukturze kulturalnej są zabytki i muzea, które mają potencjał ekonomiczny. Mogą one stanowić atrakcję turystyczną, przyczyniając się do wzrostu zainteresowania regionem zarówno dla turystów, jak i w sposób pośredni dla inwestorów. Kolejną możliwość daje Europejski Fundusz Społeczny ukierunkowany zwłaszcza na procesy dostosowawcze i unowocześnianie polityki zatrudnienia. Możliwości finansowania kultury w tym wypadku polegają na tym, że działalność związaną z poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i produkcją kulturalną może bezpośrednio lub pośrednio przyczyniać się do wzrostu liczby miejsc pracy. Najczęściej projekty kulturalne z tego zakresu są bezpośrednio lub pośrednio związane z promocją danego obszaru, a także ulepszeniem usług związanych z turystyką. Efekty działalności kulturalnej wykraczają jednak daleko poza podniesienie atrakcyjności turystycznej⁷.

4.3. Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2005-2020

Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2005 - 2020.

„Wartości regionalne: kultura i tożsamość.

Dziedzictwo kulturowe województwa stanowi duży i nie do końca wykorzystany potencjał regionu

Dostęp do dóbr i usług kultury na wsi jest ograniczony.

⁶ *Ibidem*, s. 118

⁷ *Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego” na lata 2004-2013*, s. 31

Pomorskie wyróżnia oryginalna wielokulturowość, stanowiąca mieszankę dziedzictwa polskiego (w tym kaszubskiego, kociewskiego i kresowego), hanzeatyckiego, ukraińskiego i innych. Jej materialnym odzwierciedleniem są liczne zabytki i obiekty kulturalne. Brakuje jednak spójnej i konsekwentnie realizowanej promocji wykorzystania dziedzictwa kulturowego dla wzmocnienia świadomości historycznej i tożsamości regionalnej oraz podniesienia atrakcyjności osiedleńczej, turystycznej i inwestycyjnej regionu. Trwałe miejsce w wartościach kulturowych regionu zajmują kaszubska oraz kociewska kultura i tradycja. Społeczności te są wewnętrznie zintegrowane i dobrze zorganizowane. Szczególnie intensywnie rozpowszechniane są kaszubskie wartości etniczne poprzez edukację regionalną oraz naukę języka kaszubskiego – jedyne regionalnego języka w Polsce(...).

W ostatnich latach w sferze kultury daje się zauważyć systematyczny kryzys finansowo-instytucjonalny. Jednym z jego objawów są ubytki w sieci instytucji kultury, dodatkowo sprzężone z malejącymi wydatkami na działalność tych instytucji. Problem stanowią także dysproporcje w dostępie do dóbr i usług kultury między mieszkańcami miast i obszarów wiejskich⁸(...).

Wizja województwa pomorskiego roku 2020

Województwo pomorskie 2020 roku to znaczący partner w regionie Morza Bałtyckiego – region czystego środowiska; wysokiej jakości życia; rozwoju opartego na wiedzy, umiejętnościach, aktywności i otwartości mieszkańców; silniej i zróżnicowanej gospodarki; partnerskiej współpracy; atrakcyjnej i spójnej przestrzeni, a także kultywowania wielokulturowego dziedzictwa oraz tradycji morskich i solidarnościowych.

Region konkurencyjny: (...)

- dysponujący dobrze zorganizowaną, efektywną i działającą w sposób przejrzysty administracją publiczną, ukierunkowaną na trwałe rozwój społeczno-gospodarczy, z wykorzystaniem m.in. partnerstwa publiczno-prywatnego i publiczno-społecznego,

Włączony do międzynarodowej sieci przepływu informacji, wiedzy i kooperacji naukowej, gospodarczej i kulturalnej; stanowiący atrakcyjne miejsce dla inwestorów, turystów, studentów, naukowców, a także obecnych i potencjalnych mieszkańców.

Region spójny: (...)

- umacniający – zgodnie z zasadą „jedność w różnorodności” – tożsamość budowaną na fundamencie poszanowania bogatej spuścizny historycznej oraz tradycji, dorobku i dziedzictwa Kaszub, Kociewia, Powiśla i Żuław oraz innych części regionu, a także tradycji morskiej i solidarnościowej.

Region dostępny:

⁸ Strategia Rozwoju Województwa Pomorskiego 2005 – 2020, s. 10

- dobrze powiązany z otoczeniem zewnętrznym poprzez zintegrowany i bezpieczny regionalny system transportowy wspierający mobilność ludzi, a także poprzez wydajny regionalny system teleinformatyczny zapewniający sprawny przepływ informacji i wiedzy;
- zapewniający wysoki standard życia, dobrą jakość środowiska przyrodniczego i kulturowego, a także bezpieczeństwo powodziowe i energetyczne;
- oferujący wyrównany dostęp do wysokiego poziomu świadczeń i usług w sferach: edukacji, ochrony zdrowia, bezpieczeństwa publicznego, pomocy społecznej, kultury, sportu i rekreacji.

4.4. Zgodność programu opieki nad zabytkami z dokumentami powiatowymi

Strategia Rozwoju Gospodarczego Ziemi Kościersko-Zaborskiej została opracowana w 2001 r. Misją dla powiatu kościerskiego jest hasło: „Ziemia Kościersko- Zaborska sercem Kaszub. Region czystych lasów i jezior, niepowtarzalnej i wciąż żywej tradycji kultury Kaszubów, zapewniający rozwój przedsiębiorczości w oparciu o wykorzystane w sposób zrównoważony zasoby, stwarzający jego mieszkańcom i turystom wysoką jakość życia”.

Strategia uwzględnia w swych celach „zachowanie dziedzictwa kulturowego poprzez stworzenie zintegrowanej sieci szlaków turystycznych uwzględniać będzie obiekty zabytkowe, skanseny, ciekawe miejsca itp. Jego istnienie i wykorzystywanie prowadzi do rewitalizacji obiektów na szlaku.”

Plan Rozwoju Lokalnego Powiatu Kościerskiego 2004-2008 dostrzega wysoki potencjał tkwiący w zabytkach regionu, w kaszubskiej kulturze.

5. Formy ochrony dziedzictwa kulturowego w gminach na terenie powiatu kościerskiego

Dziedzictwo kulturowe chronione jest poprzez wpis do rejestru zabytków, uznanie za pomnik historii; utworzenie parku kulturowego; na podstawie ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego.

Gminy mają możliwość określenia zasad ochrony konserwatorskiej obiektów i obszarów zabytkowych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (po uzgodnieniu projektu planu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków). Na podstawie Ustawy dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2003 r., Nr 80, poz. 717) większość planów miejscowych utraciła w 2004 r. moc prawną. Nowe plany miejscowe są realizowane obecnie w niewielu gminach.

Oprócz planów miejscowych podstawą do ochrony dziedzictwa kulturowego są *Studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego*, mają je wszystkie gminy z terenu powiatu. Zapisy *Studiów* są podstawą do określenia stref ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Na terenie powiatu kościerskiego nie ma obszarów ani obiektów uznanych za pomnik historii czy park kulturowy.

6. Zasoby dziedzictwa i krajobrazu powiatu kościerskiego

6.1. Charakterystyka powiatu kościerskiego

Powiat kościerski jest jednym z 20 powiatów województwa pomorskiego, ósmym co do wielkości. Zajmuje powierzchnię 116585,00 ha (6,4% powierzchni województwa pomorskiego) położony jest na Pojezierzu Kaszubskim. Stolicą powiatu jest miasto Kościerzyna. Powiat składa się z 8 gmin: Dziemiany, Karsin, Kościerzyna – miasto, Kościerzyna – gmina, Liniewo, Lipusz, Nowa Karczma, Stara Kiszewa. Na terenie powiatu mieszka 66.170 osób, tj. ok. 3% ogółu mieszkańców województwa pomorskiego. Od strony południowej powiat kościerski graniczy z powiatem starogardzkim i chojnickim, od wschodniej z powiatem starogardzkim i gdańskim, od północnej z powiatem kartuskim a od zachodniej z powiatem bytowskim. Przez teren powiatu biegnie droga krajowa nr 20, drogi wojewódzkie nr 214, 221, 224, 235 oraz drogi powiatowe i gminne oraz linie kolejowe: Gdynia – Bydgoszcz, Gdynia – Chojnice. Stolicą powiatu jest, dobrze skomunikowana z Trójmiastem (oddalona o ok. 56 km od Gdańska) i sąsiednimi powiatami, Kościerzyna.

Większa część powiatu jest zalesiona, lasy w powiecie kościerskim zajmują 44% jego powierzchni (51.402 ha), zaś wody – 5.491 ha, tj. 4,7% powierzchni powiatu kościerskiego, użytki rolne – 50.459 ha (42% powierzchni powiatu kościerskiego). Z ogólnej powierzchni powiatu kościerskiego, wynoszącej 116585,00 ha, 63889,10 ha stanowią powierzchnie objęte różnymi formami ochrony przyrody (parki krajobrazowe wraz z otulinami: Wdzydzki Park Krajobrazowy, Kaszubski Park Krajobrazowy, obszary chronionego krajobrazu wraz z otulinami: Borów Tucholskich, Doliny Wierzycy, Doliny Wietcisy, Gowidliński, Lipuski, Polaszkowski, Przywidzki, Szarlocki), co stanowi 54,8% ogólnej powierzchni całego powiatu.

6.2. Historia powiatu kościerskiego

Historia powiatu kościerskiego wiąże się ściśle z miastem Kościerzyna, która od wieków pełni funkcję centrum administracyjnego na pograniczu środkowych i południowych Kaszub.

Teren dzisiejszej Kościerzyny musiał być dość gęsto zaludniony przez ludność prasłowiańską kultury wschodniopomorskiej już we wczesnej epoce żelaza. Świadczy o tym odkrycie w pięciu miejscach na obszarze obecnego miasta miejsc pochówków w grobach skrzynkowych.

Po słowiańskich mieszkańcach Kościerzyny, zajmujących ten teren we wczesnym średniowieczu zachował się ślad grodu książęcego. Gród ten, pierwotnie graniczny dla ziemi Pirsna stał się później, prawdopodobnie w pierwszej połowie XIII w., ośrodkiem władzy dla tego obszaru.

Pierwsza wiadomość źródłowa o Kościerzynie zawarta jest w dokumencie wystawionym w Słupsku, w roku 1284, przez księcia wschodniopomorskiego Mściwoja II, który obdarzył swą krewną, księżniczkę Gertrudę, ziemią Pirsna, w skład której wchodziły 22 wsie wraz z Kościerzyną. W 1312 r. Kościerzyna przeszła wraz z ziemią Pirsna na mocy aktu sprzedaży w posiadanie Krzyżaków, którzy w 1346 r. lokują tu wieś na prawie chełmińskim. Około 1395 r. Kościerzyna uzyskuje prawa miejskie. Wchodziła w skład komturstwa gniewskiego. Znajdowała się tu siedziba okręgu sądowego. Okręg kościerski powstał po reorganizacji administracji kujawskiej w XV w., kiedy to Kościerzyna wchodziła w skład wójtostwa tczewskiego. Zasięg jurysdykcji okręgu kościerskiego obejmował wówczas m.in. Stężycę, Korne, Dziemiany, Lipusz, Barkoczyn, Gołubie, Mały i Wielki Klincz, Wyczechowo, Borcz, Wąglikowice, Kłobuczyno. Okręg kościerski graniczył wówczas z kiszewskim na południu, sztumskim na wschodzie i z komturstwem gdańskim na północnym zachodzie.

Po pokoju toruńskim w 1466 r. teren dzisiejszego powiatu znalazł się w granicach Rzeczypospolitej. Kościerzyna stała się siedzibą starostwa, będącego częścią powiatu tczewskiego, należącego do województwa pomorskiego. Starosta reprezentował władzę królewską, do jego kompetencji należało m.in. zbieranie skarbu monarszego, a później skarbu koronnego. Starostwo

W wyniku I rozbioru Polski powiat kościerski znalazł się na terenie państwa pruskiego. Kościerzyna nie pełniła wówczas znaczących funkcji w administracji państwowej. Początkowo przynależała do powiatu starogardzkiego, wchodzącego w skład rejencji kwidzyńskiej. W wyniku reform administracyjnych od 1818 r. Kościerzyna stała się samodzielnym powiatem.

W I poł. XIX w. wybudowano drogi bite do Gdańska, potem do Tczewa, Bytowa i Chojnic.

W 1873 r. Kościerzyna uzyskała połączenie kolejowe z Tczewem i Chojnicami, a w 1885 r. przez Pszczółki z Gdańskiem. W latach 1901-1907 zbudowano też linię kolejową z Bytowem.

Okres zaborów skończył się dla powiatu dopiero 31 stycznia 1920 r., kiedy wojska niemieckie opuściły Kościerzynę. Miasto stało się siedzibą starostwa powiatowego należącego do województwa pomorskiego ze stolicą w Toruniu. Przez dłuższy czas istnienia część kompetencji powiatowych (m.in. policję) posiadał gmina kościerska. Samo miasto miało charakter ośrodka rolniczego z działającymi na jego terenie drobnymi zakładami przemysłowymi. Ważnym czynnikiem aktywizacji gospodarczej było wybudowanie w roku 1926 rzeźni –

bekoniarni, a także budowa magistrali węglowej Śląsk – Gdynia, która oddano do użytku w 1931 r., a której trasa wiodła przez Kościerzynę.

II wojna światowa nie spowodowała na terenie powiatu znacznych strat materialnych, ale odbiła się dużymi stratami ludnościowymi.

Wojska niemieckie opuściły ten teren 8 marca 1945 r. Do 31 maja 1975 r. Kościerzyna była miastem powiatowym, stała się nim ponownie 1 stycznia 1999 r. W powiecie znalazło się osiem gmin: gmina Dziemiany, miejska Kościerzyna, gmina Kościerzyna, gmina Liniewo, gmina Lipusz, gmina Nowa Karczma, gmina Stara Kiszewa. Powiat kościerski współpracuje z powiatem Marburg-Biedenkopf w zachodniej części Niemiec oraz Göttingen w południowej Saksonii.

6.3. Wykaz obiektów wpisanych do rejestru zabytków województwa pomorskiego

6.3.1. Zabytki nieruchome

Gmina	Miejsco- wość	Adres	Obiekt	wiek	Numer rejestru zabytków	data wpisu do rejestru zabytków	nr decyzji
Karsin	Wiele		zespół ruralistyczny wsi	XIV w.	1115	1986.06.02	WKZ/5340/14/86/8 65
Karsin	Wdzydze Tucholskie		zespół ruralistyczny wsi	XVII – XVIII w.	1121	1986.06.21	WKZ/5340/15/86/9 91
Karsin	Przytarnia		zespół ruralistyczny wsi	XIV w.	1135	1986.11.17	WKZ/5340/35/86/1 861
Karsin	Wiele		kościół parafialny p.w. św. Mikołaja z cmentarzem	XX w.	1663	1998.06.04	WKZ/5340/12/98/3 430
Karsin	Wiele		Kalwaria w Wielu	XX w.	1667	1998.07.01	WKZ/5340/15/98/4 381
Karsin	Cisewie		park oraz relikty d. założenia dworsko- parkowego w Cisewiu ob. park przy Domu Pomocy Społecznej w Cisewiu, alejowe obsadzenie przydrożne dróg wiodących do d.	XIX w.	1730	2001.12.14	PWKZ- 5340/8/01//8403

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU KOŚCIERSKIEGO

			założenia dworsko-parkowego w Cisewiu.				
Kościerzyna	Pienięznica / Lizaki II	Lizaki II	chata podcieniowa		177	05.04.60	279
Kościerzyna	Tyłowo/ Lizaki II	Lizaki II	prezbiterium kościoła parafialny p.w. Oczyszczenia NMP	XVIII w.	317	07.09.62	KL.IV/2/34/3764/62
Kościerzyna	Kościerzyna	Miodowa 16	dom	poł. XIX w.	605	30.05.72	KL.IV/620/2622/72
Kościerzyna	Kościerzyna		zespół urbanistyczny	XII - XIII w.	925	25.09.78	KL.VI/0138/78
Kościerzyna	Juszki		zespół ruralistyczny w Juszkach	XVIII - IX w.	1072	21.12.84	WKZ/0733/284/84
Kościerzyna	Wąglikowice		zespół ruralistyczny wsi	XVI - XVIII w.	1133	23.09.86	WKZ/5340/31/86/1515
Kościerzyna	Kościerzyna	Przemysłowa 1-4	zespół d. młyna parowego - ob. magazynu oraz d. domu właściciela młyna	XX w.	1615	15.12.96	WKZ/5340/27/95/5287
Kościerzyna	Kościerzyna	Rynek 9	budynek ratusza	XIX w.	1654	20.02.98	WKZ/5340/1/98/578
Kościerzyna	Kościerzyna	Długa 24	dom mieszkalny	Kon. XIX w.	1691	07.06.99	PWKZ/5340/5/99/3669
Kościerzyna	Kościerzyna	Długa 7	budynek mieszkalny	Pocz.	1696	23.07.99	PWKZ/5340/11/99

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU KOŚCIERSKIEGO

				XIX w.			/5697
Liniewo	Garczyn	Garczyn 1	kościół parafialny p.w. św. Andrzeja Apostoła	Poł. XVI w.	728	1972.12.21	KL.IV/620/5261/72
Liniewo	Wysin		kościół parafialny p.w. Wszystkich Świątych wraz z nieczynnym cmentarzem przykościelnym	XIX w.	1338	1990.12.29	WKZ/5340/15/90/1 494
Lipusz	Lipusz		kościół poewangelicki	XIX w.	1112	1986.04.14	WKZ/5340/4/86
Lipusz	Lipusz		kościół parafialny pw. św. Michała wraz z cmentarzem; kaplicą grobową Bach-Żelewskich	XIX w.	1127	1986.08.26	WKZ/24/1347/86
Lipusz	Lipusz		cmentarz katolicki	XX w.	1128	1986.08.26	WKZ/25/1328/86
Nowa Karczma	Będomin		zespół dworsko- parkowy	2 poł. XVI w.	603	1972.05.30	KL.IV/620/2620/72
Nowa Karczma	Nowy Barkoczyn		d. kościół ewangelicki - ob. parafialny rzym.-kat. p.w. Matki Boskiej Królowej Polski	XIX w.	1660	1998.04.21	WKZ/5340/10/97/2 897
Stara Kiszewa	Stare Polaszki	Stare Polaszki 4	kościół parafialny p.w. św. Mikołaja	Poł. XVIII w.	259	08.12.61	KL.IV/KZ/2/44/61

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU KOŚCIERSKIEGO

Stara Kiszewa	Stare Polaszki		dwór	1poł XVIII w.	260	08.12.61	KL.IV/KZ/2/45/61
Stara Kiszewa	Stara Kiszewa		zespół zamkowy /mury obronne z wieżami zamku pokrzyżackiego, baszta bramy wjazdowej, dwór/	XIV w.	492	25.07.69	KL.IV/6202/4027/69
Stara Kiszewa	Stary Bukowiec		dwór	XVII w., XIX w.	991	23.07.81	I/8713/30/81
Stara Kiszewa	Wilcze Błota		kuźnia	k. XIX w.	996	02.10.81	I/8713/39/81
Stara Kiszewa	Stara Kiszewa		kościół parafialny p.w. św. Mikołaja	XIX w.	1186	23.10.87	WKZ/5340/24/87/1314
Stara Kiszewa	Stara Kiszewa		cmentarz	XX w.	1187	24.10.87	WKZ/5340/25/87/1334

6.3.2. Zabytki archeologiczne

Lp	Gmina	Miejscowość	Rodzaj stanowiska	Chronologia	Nr rejestru	Data decyzji
1.	Dziemiany	Kalisz	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	201/Archeol.	1.12.1972 r.
2.	Miejska Kościerzyna	Kościerzyna	grodzisko	wczesne średniowiecze	086/Archeol.	9.01.1970 r.
3.	Kościerzyna	Będominek	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	331/Archeol.	16.12.1977 r.
4.		Będominek	cmentarzysko kurhanowe	wczesna epoka żelaza	332/Archeol.	17.12.1977 r.
5.		Cząstkowo	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	260/Archeol.	23.12.1975 r.
6.		Cząstkowo	cmentarzysko płaskie	wczesny i środkowy okres lateński	369/Archeol.	28.04.1982 r.
7.		Cząstkowo	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	370/Archeol.	28.04.1982 r.
8.		Gostomie	grodzisko	wczesne średniowiecze	106/Archeol.	25.11.1971 r.
9.		Gostomie	cmentarzysko kurhanowe	?	355/Archeol.	11.12.1978 r.
10.		Łubiana	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	295/Archeol.	16.10.1976 r.
11.		Łubiana	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	296/Archeol.	16.10.1976 r.
12.		Łubiana	osada otwarta	wczesna epoka żelaza	297/Archeol.	16.10.1976 r.
13.		Nowa Wieś	cmentarzysko	wczesna epoka żelaza	196/Archeol.	17.12.1971

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU KOŚCIERSKIEGO

			płaskie			
14.		Owśnice	osada otwarta	wczesna epoka żelaza, wczesne średniowiecze	371/Archeol.	29.04.1982 r.
15.		Owśnice	osada otwarta	wczesna epoka żelaza	372/Archeol.	28.04.1982 r.
16.		Skorzewo	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	338/Archeol.	16.10.1978 r.
17.		Skorzewo	kurhan	?	354/Archeol.	11.12.1978 r.
18.		Skorzewo	cmentarzysko kurhanowe	młodsza epoka brązu	373/Archeol.	28.04.1982 r.
19.		Skorzewo	cmentarzysko płaskie	wczesny i środkowy okres lateński	374/Archeol.	30.04.1982 r.
20.		Skorzewo	cmentarzysko płaskie	wczesny i środkowy okres lateński	375/Archeol.	30.04.1982 r.
21.		Wąglikowice Czarlina	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	219/Archeol.	2.12.1972 r.
22.		Wielki Klincz	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	376/Archeol.	3.05.1982 r.
23.		Wielki Klincz	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	377/Archeol.	30.04.1982
24.		Wielki Klincz	cmentarzysko płaskie i kurhan	?	378/Archeol.	3.05.1982 r.
25.	Liniewo	Garczyn	grodzisko	wczesne średniowiecze	015/Archeol.	3.09.1962 r.
26.		Liniewo	grodzisko	wczesne średniowiecze	107/Archeol.	25.11.1970 r.
27.		Stary Wiec	osada otwarta	późne średniowiecze	204/Archeol.	1.12.1972 r.
28.		Stary Wiec	cmentarz kurhanowy	?	280/Archeol.	30.03.1972 r.
29.		Wysin	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	033/Archeol.	6.05.1969 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU KOŚCIERSKIEGO

30.		Wysin	osada otwarta	okres wpływów rzymskich	191/Archeol.	17.12.1971 r.
31.		Wysińskie Chrusty	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	032/Archeol.	6.05.1969 r.
32.	Lipusz	Płocice	osada otwarta	młodsza epoka kamienna	227/Archeol.	5.12.1972 r.
33.		Tuszkowy	cmentarzysko kurhanowe	?	202/Archeol.	1.12.1972 r.
34.		Tuszkowy	kurhan kamienny	?	203/Archeol.	1.12.1972 r.
35.	Nowa Karczma	Grabówko	grodzisko	wczesne średniowiecze	016/Archeol.	3.09.1962 r.
36.		Grabówko	cmentarz kurhanowy	?	351/Archeol.	8.11.1978 r.
37.		Lubań	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	301/Archeol.	20.10.1976 r.
38.		Lubań	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	330/Archeol.	9.12.1977 r.
39.		Lubań	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	334/Archeol.	17.12.1977 r.
40.		Nowa Karczma	cmentarzysko kurhanowe	?	336/Archeol.	17.12.1977 r.
41.		Nowa Karczma	osada otwarta	wczesne średniowiecze	337/Archeol.	20.12.1977 r.
42.		Nowy Barkoczyn	grodzisko	wczesne średniowiecze	087/Archeol.	9.01.1970 r.
43.		Nowy Barkoczyn	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	300/Archeol.	20.10.1976 r.
44.		Nowy Barkoczyn	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	322/Archeol.	30.03.1977 r.
45.		Nowy Barkoczyn	osada otwarta	wczesna epoka żelaza	335/Archeol.	17.12.1977 r.
46.		Rekownica -	cmentarzysko	?	218/Archeol.	2.12.1972 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU KOŚCIERSKIEGO

		Będomin	kurhanowe			
47.		Skrzydłówko	cmentarzysko płaskie	okres wplywów rzymskich	040/Archeol.	9.09.1970 r.
48.		Skrzydłówko	grodzisko	wczesne średniowiecze	096/Archeol.	10.07.1970 r.
49.		Stary Barkoczyn	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	299/Archeol.	20.10.1976 r.
50.		Szumleś Król.	kurhan kamienny	?	443/Archeol.	25.05.1989 r.
51.		Szumleś Królewski	cmentarz kurhanowy	?	192/Archeol.	17.12.1971 r.
52.		Szumleś Królewski	cmentarzysko kurhanowe	?	444/Archeol.	25.05.1989 r.
53.	Stara Kiszewa	Bartoszylas	cmentarzysko płaskie	wczesny i średni okres lateński	121/Archeol.	10.12.1970 r.
54.		Chwarzenko	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	257/Archeol.	22.12.1975 r.
55.		Chwarzno	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	295/Archeol.	16.10.1976 r.
56.		Nowe Polaszki	grodzisko	wczesne średniowiecze	105/Archeol.	25.11.1970 r.
57.		Stara Kiszewa	osada otwarta	okres lateński i wczesnośredniowieczny	120/Archeol.	10.12.1970 r.
58.		Stara Kiszewa	osada otwarta	wczesne średniowiecze	206/Archeol.	1.12.1972 r.
59.		Stare Polaszki	obiekt produkcyjno - komunikacyjny	okres średniowiecza	251/Archeol.	26.11.1974 r.
60.		Stare Polaszki	cmentarzysko płaskie	wczesna epoka żelaza	258/Archeol.	22.12.1975 r.
61.		Stare Polaszki	osada otwarta	wielokulturowe	259/Archeol.	23.12.1975 r.
62.		Zamek Kiszewski	grodzisko	wczesne średniowiecze	205/Archeol.	1.12.1972 r.

6.3.3. Zabytki ruchome

Zabytki ruchome w powiecie kościerskim wpisane do rejestru zabytków województwa pomorskiego to wyposażenie kościołów w Kościerzynie, w Grabowie Kościerskim, w Garczynie, w Niedamowie. Składają się na nie: ołtarze główne i boczne, ławy, konfesjonały, ambony, chrzcielnice, meble, naczynia liturgiczne, wota, kurdybany, rzeźby, obrazy, świeczniki, tabernakula, feretrony, dzwony.

6.4. Obiekty o dużej wartości historycznej i architektonicznej – potencjał powiatu

Jednym z cenniejszych zabytków naszego powiatu jest układ urbanistyczny Kościerzyny. Pochodzi on z czasu lokacji miejscowości przez Krzyżaków na prawie chełmińskim pod koniec XIV w. Do dziś czytelne są średniowieczne granice działek i siatka ulic. Układ urbanistyczny wpisany jest do rejestru zabytków województwa pomorskiego decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku z dnia 25.09.1978 r. pod nr 925.

Na terenie powiatu mamy też zabytkowe układy ruralistyczne. Najstynniejsza wieś - Juszki – znana jest powszechnie ze starego, drewnianego budownictwa i pięknego krajobrazu. Położona jest nad jeziorem wśród lasów, na ciekawie ukształtowanym terenie. Zespół ruralistyczny w Juszkach wpisany został do rejestru zabytków decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku z dnia 21.12.1984 r. pod nr 1072.

Zespół zamkowy w Starej Kiszewie zbudowali Krzyżacy w XIV w. Składał się on z dwóch części: zamku głównego (siedziby wójta), który stał po południowo-wschodniej stronie całego założenia obronnego, oraz z przedzamcza, zachowanego częściowo do dzisiaj. Całość stanęła na dwóch niewysokich płaszczyznach pośród obniżenia terenu zalanego wodami Wierzycy. Ze względu na swoją wartość historyczną i przepiękne położenie stanowi jeden z cenniejszych zabytków naszego regionu, wpisany został do rejestru zabytków decyzją Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku z dnia 25.07.1969 r. pod nr 492.

Bardzo ciekawym rozwiązaniem jest Kalwaria w Wielu. Zbudowana została w latach 1915 – 1924 według projektu Teodora Mayra z Monachium dla upamiętnienia ofiar I wojny światowej. Wzorowana na Kalwarii Wejherowskiej, usytuowana jest na południe od kościoła parafialnego p.w. Św. Mikołaja, na wschodnim brzegu Jeziora Gielewskiego i na malowniczych, zalesionych wzgórzach. Teren Kalwarii w Wielu wpisany został do rejestru zabytków Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku z dnia 1.07.1998 r. pod nr 1667.

Ważnym dla kultury narodowej jest zespół dworsko-parkowy w Będominie, należał w latach 1741 - 1783 do rodziny Wybickich. Tu urodził się tu Józef Wybicki. Dziś jest siedzibą Muzeum Hymnu Narodowego. Zbudowany przez rodzinę Gleissen - Doręgowskich na początku XVIII wieku, przebudowany został w latach 1741 i 1772 - 73, kiedy Będomin był już w posiadaniu rodu Wybickich. Restauracja i adaptacja dworu na cele muzealne trwała od marca 1977 roku do lipca 1978 roku. Dwór Józefa Wybickiego wpisany został do rejestru zabytków Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Gdańsku z dnia 25.01.1999 r. pod nr 603.

Kolejnym ciekawym i znanym miejscem na terenie Kaszub jest Kaszubski Park Etnograficzny im. Teodory i Izydora Gulgowskich we Wdzydzach Kiszewskich. Jest to najstarsze polskim muzeum na wolnym powietrzu - powstało w 1906 r. Znaleźć w nim można zabudowę dawnej wsi kaszubskiej i kociewskiej od XVIII do poł. XX w. Na powierzchni 22 ha znajduje się ok. 40 obiektów w tym: 7 zagród, 2 założenia dworskie, 4 dworki, 5 chałup, wiejska szkoła z izbą lekcyjną, kościół, 2 wiatraki, trak, kuźnia. Wnętrza budynków i zagrody wyposażone są w dawne sprzęty i urządzenia gospodarcze. Walory muzeum podnosi malownicze położenie nad jeziorem Gołun.

Na terenie miasta Kościerzyna jest wiele obiektów, które zasługują na naszą uwagę. Nie są one wpisane do rejestru zabytków, jednakże powinny zostać objęte ochroną prawną. Są to:

- kościół parafialny p.w. Św. Trójcy, lata 1914 - 1917, ul. Kościelna,
- kościół parafialny p.w. Zmartwychwstania Pańskiego, 1893 r., ul. Świętojańska,
- klasztor s.s. Elżbietanek, 1893 r., ul. Kapliczna 15,
- kaplica cmentarna, 1883 r., ul. Kapliczna,
- cmentarz przy ul. Kaplicznej, przełom XIX/XX w.,
- budynek Starostwa Powiatowego, 3 ćw. XIX w., ul. 3 Maja 9
- park tzw. Wzgórza Grodowego, przełom XIX/XX w., ul. 3 Maja,
- zespół Zakładu NMP Anielskiej (szkoła z kaplicą, domem kapelana, zabudowaniami gospodarczymi i parkiem), 1864 r., rozbudowane w 1907 r., ul. 8 Marca 1,
- Zespół Seminarium Nauczycielskiego (szkoła z salą gimnastyczną, dawnym budynkiem mieszkalnym i założeniem zieleni), 1878 r., przebudowane w 1901 r., ul. Wybickiego 1/Traugutta 7,
- Gimnazjum Męskie, 1894 r., ul. Strzelecka 1,
- budynek mieszkalny przy Gimnazjum Męskim, 1911 r., ul. Strzelecka 2,
- budynek Sądu, 1880 r., ul. Dworcowa 2.

6.5. Stan utrzymania zabytków nieruchomych

Zabytkowe domy i kamienice są w złym stanie technicznym, wymagającym oprócz prac remontowych, także i prac rewaloryzacyjnych. Przez wiele lat nie prowadzono w nich systematycznie remontów, brakowało funduszy na dostosowanie ich do standardów współczesnych. Najczęstszą przyczyną niszczenia obiektów zabytkowych jest obecnie brak użytkownika lub źle dobrana funkcja, która powoduje konieczność przebudowy elewacji czy też całego budynku. Kolejnym zagrożeniem dla budynków zabytkowych jest zastępowanie remontów bieżących i konserwacji - docieplaniem i wymianą stolarki okiennej i drzwiowej, niedostosowanej materiałem, formą, proporcjami i podziałami do historycznej.

Dobrze utrzymane na ogół kościoły, szkoły, urzędy i banki, tylko nieliczne budynki mieszkalne, znajdujące się w rękach prywatnych, są w dobrym stanie technicznym.

W złym stanie jest natomiast większość zespołów dworsko-parkowych i zespołów zabytkowej zieleni. Wykorzystywane przez długi czas niezgodnie z funkcją lub pozostające bez zagospodarowania wymagają działań rewaloryzacyjnych oraz zmiany sposobu użytkowania. Układy przestrzenne założeń parkowych są często nieczytelne. W złym stanie technicznym są zabytki przemysłu, techniki i sztuki inżynierskiej. Obiekty, stając się nieprzydatnymi w swoich pierwotnych funkcjach, pozostają niezagospodarowane i niszczeją.

6.6. Zasoby środowiska naturalnego

Powiat kościerski charakteryzuje się bogactwem form rzeźby, kontrastem krajobrazowym wywołanym obecnością licznych głęboko wciętych rynien jezior, otoczonych lasami oraz bogactwem i różnorodnością walorów przyrodniczych i krajobrazowych. Ze względu na unikatową faunę i florę oraz położenie utworzono kilkanaście rezerwatów przyrody i obszarów chronionego krajobrazu:

- Wdzydzki Park Krajobrazowy,
- Kaszubski Park Krajobrazowy,
- Obszar Chronionego Krajobrazu Doliny Wierzycy,
- Obszar Chronionego Krajobrazu Bory Tucholski ,
- Obszar Chronionego Krajobrazu Doliny Węcisy,
- Lipuski Obszar Chronionego Krajobrazu,
- Szarlotki Obszar Chronionego Krajobrazu,
- Gowidliński Obszar Chronionego Krajobrazu,
- Przywidzki Obszar Chronionego Krajobrazu,
- Rezerwat Strzelnica,
- Rezerwat Czaplinię w Wierzysku,

- Rezerwat Brzęczek,
- Rezerwat Orle nad Jeziorem Dużym,
- Rezerwat Krwawe Doły.

6.7. Turystyka

Ze względu na naturalne, nieskażone środowisko, piękno krajobrazu i zasoby dziedzictwa kulturowego powiat kościerski stanowi ogromny potencjał turystyczny. Niezbędne jest właściwe wypromowanie tych walorów. Już w chwili obecnej realizowane są pewne działania o charakterze promocyjnym.

Podstawowym celem powinno być połączenie promowania środowiska naturalnego z dziedzictwem kulturowym i ciągle żywej tradycji kaszubskiej.

Wyznaczono już bardzo dużo szlaków turystycznych i ścieżek rowerowych.

Szlaki turystyczne (samochodowe, piesze, rowerowe, kajakowe)	
Rodzaj szlaku	Krótką charakterystyka – trasa przebiegu
Szlaki piesze i rowerowe:	
„Kaszubski” - czerwony	Przebieg: Kamienica Królewska – Kartuzy – Gołubie – Skorzewo – Cząstkowo – Wieprznica – Łubiana – Grzybowo – Grzybowski Młyn – Loryniec – Czarlina – Wdzydze Kiszewskie – Gołun – Olpuch – Wdzydze PKP; długość: 124 km; czas przejścia: 4 dni; opis: przechodzi przez 2 parki krajobrazowe: Kaszubski i Wdzydzki. Na terenie Gminy Kościerzyna biegnie doliną rzeki Rekownicy – Trzebiochy – Wdy. Przechodzi obok Skansenu we Wdzydzach Kiszewskich.
„Kręgow Kamiennych – Partyzancki” - zielony	Przebieg: Kamienica Królewska – Lipusz – Grzybowski Młyn – Loryniec – Wąglkowice – Jezioro Strupino – Olpuch – Czarna Woda; długość: 101 km.; czas przejścia: 3 dni; opis: szlak grodzisk i kręgów kamiennych. Na jego trasie znajdują się kręgi kamienne w Węsiarach i Odrach, a także Kamień Diabelski koło Owśnic. Szlak w większości biegnie lasem.
„Wdzydzki” - czarny	Przebieg: Olpuch – Wdzydze PKP – Gołun – Zabrody – Wdzydze Tucholskie – Wiele; długość: 21 km.; czas przejścia: 1 dzień; opis: biegnący wschodnim brzegiem Jeziora Wdzydze przez las wchodzący w kompleks Borów Tucholskich. Szlak kończy się we Wielu, gdzie znajduje się Sanktuarium Maryjne i Kalwaria Wejherowska
„Kaszubski im. J. Rydzkowskiego” - czerwony	Prowadzi z Chojnic do Wiela przez Kosobudy i Dąbrowę; długość 67 km.

„Zbrzycy” - niebieski	Prowadzi ze Swornychgać do Wiela przez leśniczówkę Laska – Laska – Widno – Rolbik – Milachowo Młyn – Leśno – Orlik – Wiele; długość: 45 km.
Ścieżka Przyrodniczo – Dydaktyczna wokół Jeziora Schodno	Czas przejścia: 3 godziny; opis: piesza ścieżka poprowadzona wokół Jeziora Schodno nad którym położona jest niewielka osada o tej samej nazwie, powstała na początku XVIII wieku. Trasa składa się z 8 przystanków opatrzonych tablicami informacyjnymi w miejscach ciekawych przyrodniczo i krajobrazowo. Początek trasy i tablica informacyjna znajdują się przy Zielonej Szkole w Schodnie, a kolejne etapy to m. in. Projektowany rezerwat przyrody „Trzebiocha”, 200-letnie drzewa – pomniki przyrody – dąb i klon, rosnące nieopodal leśniczówki Grzybowski Młyn, zatorfione oczka wodne tzw. „suchary”.
Piesza ścieżka przyrodnicza we Wdzydzech Kiszewskich	Czas przejścia: 1,5 – 2 godziny; opis: ścieżka przyrodnicza wytyczona tak, aby ukazać skrawek Wdzydzkiego Parku Krajobrazowego – ciekawy przyrodniczo i atrakcyjny krajobrazowo. Ścieżka zlokalizowana w pobliżu wsi Wdzydze Kiszewskie, która skupia największy ruch turystyczny na terenie parku. Wędrówka rozpoczyna się w centrum wsi przy tablicy informacyjnej o WPK umiejscowionej przy skrzyżowaniu drogi Gołun – Wdzydze Kiszewskie.
Szlak zielony	Kobyle – Górne Maliki – Góra – Lipy
Szlak czerwony	Zamek Kiszewski – Stara Kiszewa – Wygonin - Konarzyny
Trasy rowerowe:	
1	Kościerzyna – Sarnowy – Wielki Podleś – Stawiska – Małe Stawiska – Nowa Kiszewa – Stary Bukowiec – Stara Kiszewa – Stare Polaszki – Garczyn – Nowe Polaszki – Niedamowo – Wielki Klincz – Mały Klincz – Nowy Klincz – Kościerzyna (ok. 80 km.)
2	Kościerzyna – Sycowa Huta – Grzybowo – Grzybowski Młyn – Wąglikowice – Wdzydze Kiszewskie – Gołun – Juszyki – Rotembark – Kościerzyna (ok. 40 km.)
3	Kościerzyna – Łubiana – Korne – Lipusz – Dziemiany – Lubnia – Leśno – Wiele – Borsk – Wdzydze Tucholskie – Gołun – Wdzydze Kiszewskie – Wąglikowice – Grzybowo – Kościerzyna (ok. 80 km.)
4	Kościerzyna – Strzelnica – Wieprznica – Owśnice – Gostomie – Cząstkowo – Skorzewo – Kościerzyna (ok. 30 km.)
5	Kościerzyna – Będomin – Nowa Karczma – Szatarpy – Skarszewy – Stare Polaszki – Stawiska – Sarnowy –

	Kościerzyna (ok. 96 km.)
6	Kościerzyna – Wielki Puc – Grabowo – Grabówko – Nowa Karczma – Lubieszyn – Liniewo – Wysin – Więckowy – Pogódki – Koźmin – Stare Polaszki – Stawiska – Sarnowy – Kościerzyna (ok. 80 km.)
7	Schodno – Słupinko – Przerębska Huta – Czarlina – Wdzydze Kiszewskie – Wąglikowice – Loryniec – Schodno (ok. 28 km.)
8	Dziemiany – Bortsztal – Turzonka – Kalisz – Słupinko – Dąbrówka – Piechowice – Dziemiany (29 km.)
9	Dziemiany – Dywan – Sominy – Trzebuń – Raduń – Jastrzębie – Piechowice – Dziemiany (37 km.)
10	Stara Kiszewa – Wygonin – Konarzyny (zielony, 12 km.)
11	Stara Kiszewa – Kobyle – Dolne Maliki – Góra – Zblewo (czerwony, 21 km.)
12	Kobyle – Górne Maliki – Lipy – Góra – Kaliska (czerwony, 26 km.)
13	Stara Kiszewa – Pałubin – Górne Maliki – Dolne Maliki – Boże Pole – Zamek Kiszewski – Chwarzno – Stara Kiszewa (szlak czerwony, 21 km)
14	Zamek Kiszewski – Stara Kiszewa – Wilcze Błota – Pałubin – Zamek Kiszewski (szlak zielony, 10 km)
15	Pałubin – Zamek Kiszewski – Chwarzno – Wygonin – Bartoszylas – Olpuch – Stary Bukowiec – Nowe Polaszki – Wilcze Błota – Stara Kiszewa – Pałubin (szlak czerwony, 50 km)
16	Stara Kiszewa – Konarzyny – Ciężgardło – Olpuch – Gołuń – Wdzydze Kiszewskie – Olpuch – Ruda – Bartoszylas – Stara Kiszewa (szlak czerwony 50 km)
17	Konarzyny – Bartoszylas – dookoła jeziora Krąg – Konarzyny (szlak zielony 11km)
18	Konarzyny – Olpuch – Ruda – Bartoszylas – Stara Kiszewa – Konarzyny (szlak czerwony, 25 km) Konarzyny – Jezioro Drzęczno – Konarzyny (szlak zielony, 8 km)
Szlaki kajakowe:	
Szlak rzeki Zbrzycy	Długość: 45 km. Wiedzie jeziorami Równiny Charzykowskiej od jeziora Sarnowicze Wielkie, przez jeziora Dywańskie, Somińskie, Kruszyńskie, Parzyn, Milachowo, Laska, Księżę, Parszczenica, Śluza i łączy się za Szlakiem Brdy na jeziorze Witoczno (łącznie obejmuje przez 11 jezior)
Szlak rzeki Wdy	Długość: 211 km. Szlak rozpoczyna się w północnej części Równiny Charzykowskiej od Jeziora Wieckie i prowadzi

	przez jeziora - Fiszewo, Lubiszewskie, wieś Lipusz nad Wdą, dalej na terenie Wdzydzkiego Parku Krajobrazowego przez jeziora – Wyrówno, Bielawy, Schodno, Radolne, Wdzydze, Wdą przez wsie Borsk i Bąk, Jezioro Wieckie w Borach Tucholskich, Wdą przez wsie Czarna Woda i Osowo Leśne, sztuczne zbiorniki wodne, aż do Wisły po Świeciem. Liczne przyległe jeziora i dopływy Wdy tworzą sieć krótkich szlaków kajakowych.
Szlak rzeki Wierzycy	Długość: 141 km. Biegnie malowniczą, wąską doliną z jeziora Wierzysko przez jeziora: Zagnanie i Stargard Gdański do Wisły pod Gniewem. Do szlaku przylega 7 jezior m. in. Przywłoczno, Czerwonko, Krąg – połączonych z Wierzycą krótkimi odcinkami cieków dostępnych dla kajaków.
Szlak Małej Wierzycy (Kaczynki)	Długość 27 km. Szlak jezior rynnowych – Wierzchołek, Średnik, Gatno, Hutowe, Sobackie, Liniewskie, Polaskowskie – łączy się z Wierzycą koło Bożepola Szlacheckiego.
Szlak rzeki Niechwaszcz	Długość 48 km. Rozpoczyna się od jeziora Raduń i przez jeziora Wielkie Młosino, Blewicz, Skąpe, rzekami – Parzenicą i Niechwaszcz, łączy się z Wdą koło Czarnej Wody.
Szlak rzeki Kłonicznicy	Długość 25 km. Kłonicznica jest dopływem rzeki Zbrzycy. Szlak rozpoczyna się na jeziorze Studzieniczno we wsi Studzienice, wiedzie rynnowymi jeziorami Kłaczno, Ryńskie, Małe, Kielskie i dalej Kłonicznicą do jeziora Księżę, gdzie łączy się ze Szlakiem Zbrzycy
Szlak Jezior Kościerskich (Trzebiochy)	Długość 20 km. Rzeką Trzebiochą, nazywaną w tej części biegu Rakownicą, przez jeziora: Wieprznickie, Garczyn, Graniczne, Sudoń, Osuszno, Żołdowo i dalej Trzebiochą do Wdy.
Szlak rzeki Młosienice	Długość 15 km. Szlak prowadzi od jeziora Brzeźno przez jeziora: Małe Młosino, Wielkie Młosino, rzeką Młosiną i dalej jeziora Leśno Górne i Leśno Dolne
Kanał Wdy – Studzienicka Struga	Długość 29 km. Trasa prowadzi XIX-wiecznym kanałem nawadniającym, który począwszy od wsi Miedzno jest równoległy do Wdy.
Szlak rzeki Pilicy	

7. Analiza SWOT

Mocne strony (+):

- atrakcyjne położenie powiatu pod względem krajobrazowym,
- żywa tradycja kaszubska,
- znaczne rozpoznanie zasobów dziedzictwa kulturowego z terenu powiatu,
- duża ilość obiektów zabytkowych,
- duża ilość obszarów chronionego krajobrazu,
- duża ilość szlaków pieszych i rowerowych,
- istnienie samodzielnego stanowiska do spraw ochrony zabytków w Starostwie,

Słabe strony (-):

- brak aktualnych planów zagospodarowania przestrzennego gmin,
- brak wypracowanych programów wspierania ochrony zabytków,
- niewystarczająca świadomość społeczna o konieczności należytego dbania o zabytki,
- mała promocja zasobów dziedzictwa kulturowego powiatu jako towaru turystycznego,
- zły stan techniczny obiektów zabytkowych.

SZANSE:

- rozwój turystyki i agroturystyki,
- poszerzenie tras turystycznych i szlaków o miejsca i obiekty zabytkowe,
- rozbudowa baz turystycznych z wykorzystaniem obiektów i obszarów o wartościach historycznych i kulturowych,
- uwzględnienie potrzeb ochrony w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin,
- koordynacja działań konserwatorskich z Powiatowym Konserwatorem Zabytków.

ZAGROŻENIA:

- samowolne działania na zabytkach bez uzgodnień konserwatorskich,
- brak gotowych projektów budynków mieszkalnych i gospodarczych nawiązujących do miejscowej tradycji, które można by było wykorzystać przy realizacji kolejnych inwestycji,
- brak nakładów z budżetów samorządowych na odnowę obszarów i obiektów zabytkowych,
- brak wypracowanych działań na rzecz dofinansowania prac remontowych, konserwatorskich czy renowacyjnych przy zabytkach,
- brak działań w celu pozyskania środków Unii Europejskiej na ochronę zabytków.

8. Cele strategiczne Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Kościerskiego na lata 2006-2009

**CEL I
OCHRONA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO**

- ⇒ Ochrona krajobrazu kulturowego i środowiska naturalnego
- ⇒ Promowanie wzorców regionalnej architektury i budownictwa
- ⇒ Rozwój infrastruktury wiejskiej
- ⇒ Wspieranie rozwoju agroturystyki

**CEL II
PROMOCJA I EDUKACJA – „ZABYTKI WOKÓŁ NAS”**

- ⇒ Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego, jego stanu zachowania i potrzeb związanych z jego ochroną
- ⇒ Promocja kultury i tradycji kaszubskiej

9. Zadania, instrumenty wdrażania, źródła finansowania powiatowego programu opieki nad zabytkami powiatu kościerskiego

Cel strategiczny I *OCHRONA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO* będzie realizowany przez następujące zadania:

ZADANIE I

TWORZENIE POWIATOWYCH PROGRAMÓW WSPARCIA FINANSOWEGO I MERYTORYCZNEGO DLA WŁAŚCICIELI OBIEKTÓW WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW MAJĄCYCH NA CELU ZAHAMOWANIE PROCESÓW DEGRADACJI ZABYTKÓW I DOPROWADZENIE DO POPRAWY STANU ICH ZACHOWANIA

⇒ Instrumenty wdrażania:
powiat kościerski

⇒ Planowany termin:
lata 2007-2009

Zadanie to będzie wymagało nawiązania współpracy z gminami z terenu powiatu kościerskiego, Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Gdańsku, właścicielami obiektów zabytkowych

ZADANIE II

REALIZACJA PROGRAMÓW WSPARCIA FINANSOWEGO I MERYTORYCZNEGO DLA WŁAŚCICIELI OBIEKTÓW WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW MAJĄCYCH NA CELU ZAHAMOWANIE PROCESÓW DEGRADACJI ZABYTKÓW I DOPROWADZENIE DO POPRAWY STANU ICH ZACHOWANIA

⇒ Instrumenty wdrażania:
powiat kościerski

⇒ Planowany termin:
lata 2007-2009

⇒ Źródło finansowania: środki powiatowe.

Po nawiązaniu współpracy z innymi jednostkami samorządu terytorialnego, Ministerstwem Kultury, fundacjami i in. organizacjami pożytku publicznego będzie można stworzyć wspólny projekt finansowania zadania.

ZADANIE III

WYZNACZANIE SZLAKÓW TURYSTYCZNYCH I ŚCIEŻEK ROWEROWYCH Z UWZGLĘDNIENIEM ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO, PRZYRODNICZEGO I ARCHEOLOGICZNEGO

- ⇒ Instrumenty wdrażania:
powiat kościerski

- ⇒ Planowany termin:
lata 2007-2009

- ⇒ Źródło finansowania: środki powiatowe.

Cel strategiczny II *PROMOCJA I EDUKACJA* – „ZABYTKI WOKÓŁ NAS” będzie realizowany przez następujące zadania:

ZADANIE I

POPULARYZACJA OCHRONY ZABYTKÓW W SZKOLE I POZA SZKOŁĄ

- ⇒ Instrumenty wdrażania:
powiat kościerski

- ⇒ Planowany termin:
lata 2007-2009

- ⇒ Źródło finansowania: środki powiatowe.

Zadanie to będzie realizowane poprzez:

- a) organizowanie prelekcji,
- b) organizowanie wystaw,

- c) organizowanie konkursów (dla szkół z wiadomości na temat zabytków w regionie, dla właścicieli zabytków za przykłady dobrej konserwacji)
- d) publikacje, wydawnictwa

ZADANIE II

UMIESZCZANIE NA ZABYTKACH NIERUCHOMYCH WPISANYCH DO REJESTRU ZABYTKÓW ZNAKÓW INFORMUJĄCYCH O TYM, ŻE ZABYTEK PODLEGA OCHRONIE (ODNAWIANIE ISTNIEJĄCYCH TABLIC)

- ⇒ Instrumenty wdrażania:
powiat kościerski

- ⇒ Planowany termin:
lata 2006-2009

- ⇒ Źródło finansowania: środki powiatowe.

ZADANIE III

PROWADZENIE LISTY SPOŁECZNYCH OPIEKUNÓW ZABYTKÓW

- ⇒ Instrumenty wdrażania:
powiat kościerski

- ⇒ Planowany termin:
lata 2006-2009

- ⇒ Źródło finansowania: środki powiatowe.